

ZAPISKI IN GRADIVO

FRAN RAMOVŠ

I. ŽIVLJENJE

Ramovšev rod po očetovi strani izvira iz Simnovčeve kmečke hiše v Suhadolah pri Komendi; dá se zasledovati po maticah do začetka 17. stoletja, ko je prvi vpisan Simon Ramuhs¹ ob rojstvu sina Gašperja 1642; njegov potomec Miha se je 1722 priženil k Cundru v Črnuče 20, kjer so potem zdržema gospodarili njegovi potomci Miha, Janez, Gregor, Janez in Janez do 1893, ko je gospodarja ubilo pri podiranju mlajev 30. junija 1893 in se je vdova 1894 poročila z Janezom Babnikom. Najstarejši brat imenovanega Gregorja, Matevž, se je 1837 poročil s Katarino Pavlin in se naselil v Cundrovi kajži v Črnučah 21. Tam se mu je 1841 rodil sin Jernej; bil je delavec in našel slednjič stalno službo kot železniški čuvaj pri novi gorenjski železnici; imel je 1861 sina Franca s Katarino Dolinar iz Zg. Gameljn. Sin se je izučil ključavničarstva, potem pa stopil v službo pri južni železnici, bil najprej kurjač, potem pa strojevodja, kar je bilo pri takrat še mladih železnicah družbeno ugledno mesto. Ko je bil kot kurjač v Ljubljani, se je 1887 poročil z Marijano Tomšič, Bitenčevo iz Tacna pod Smarno goro. Nevesta je bila s posestva, a zelo šibke rasti, zato jo je vzela v Ljubljano za strežnico bogata sorodnica Frančiška Snaj iz Gameljn, tedaj kot vdova Mally poročena z nadporočnikom Janezom Velkavrhom. Iz tega zakona se je 14. septembra 1890 (ob 8^h zj.) rodil sin Franc v tedanji Poljski ulici 3 (sedanji Čopovi ulici) v Ljubljani. Bil je tretji izmed 7 otrok, od katerih sta dva umrla še otroka. Leta 1894 se je družina preselila v Borovnico in se tam stalno naselila. Oče in mati sta čakala veliko starost; oče je umrl 19. septembra 1930, mati pa 1. avgusta 1941 s 85 leti.

¹ Priimek pišejo zelo različno. Jubilant je vpisan v matične knjige *Ramovž* (v Črnučah in v Poljanah ga v istem času pišejo celo *Ramoveš*), oče in ded pa sta vpisana v obliki *Ramovš*; predniki se v bohoričici pišejo zdaj *Ramovsh*, zdaj *Ramovsh*; v 18. stoletju večinoma *Romusch* ali *Ramusch*, v 17. stoletju pa *Ramush* in *Romush*, a tudi že *Romoush* ali *Romoufsh*, redko *Romus* ali *Ramus*. V loških urbarjih sledimo enake variante tudi v 16. stoletje: 1568 kmet »Primofti« pri Poljanah nad Škofjo Loko *Andre Ramosch*; 1515 »jager« loškega gospostva *Steffan Ramosch*; najstarejši doslej znani zapis imena pa je ohranjen v knjigi dohodkov in izdatkov gospostva Škofja Loka (München, Staatsarchiv-Freising, Hochstift, 516), kjer se med »passiva« omenja: *Romavsch fluchtig Drasisch* (Romavsch begun iz Stražišča). — Ime je razlagal A. Breznik iz krstnega imena *Romanus* kakor *Rome* ipd., a si ni znal prav pojasniti nenavadne končnice (Koledar Moh. dr. za 1942, 70). Jubilant pa si ga po dosti zanesljivih sledih razlaga po vseh glasoslovno dialektičnih spremembah iz ladinske osnove *romau(n)š*, kakor so imenovali Ladinci v Graubündenu svoj govor (prv. *romanice*). S priselitvijo bi bil torej prinesel tudi priimek po rodovnem izvoru, kar je popolnoma v skladu z načinom dajanja priimkov pri nas. Tudi ni najbrž naključje, da se ime prvič pojavi v gosposčini, kjer je bilo priseljencev od ondi razmeroma veliko (prim. Th. Gärtner, Hdb. d. rätorum. Spr. u. Lit. [1910], 7 in Skokovo op. pri članku v tem zv. str. 351).

Izmed značajskih potez v rodu naj zabeležim vsaj eno: srčno dobroto materinega sorodnika v Gameljnah, ki se je vselej pritalil v kozolcu, kadar je zgodaj zjutraj videl, da siromak prihaja česa iskat na njegovo njivo; ni ga hotel plašiti in mu je sproti voščil, kar je vzel. Bežni pogled v preteklost nam kaže korenine kmečkega rodu, a že tri rodove nazaj je bil rod delavski in v dveh rodovih izrazito železničarski. To delavsko okolje je bilo po materi v zvezi z bogato meščansko družino, v kateri se je likala najprej mati, v dijaških letih pa tudi sin. Oboje je bilo za jubilanta oblikovalno pomembno. Za jezikovno formacijo jezikoslovca so te zunanje okoliščine pomembne, ker je že otrok moral opaziti razloček med gorenjsko govorico (omiljeno po ljubljanski primesi) v družini in med dolenskim narečjem zunaj hiše v Borovnici; to menjavanje dveh dosti različnih narečij je moralo bistremu otroku zgodaj zostriti posluš za glasovne razločke v istih besedah. V Borovnici je opravil štiri razrede ljudske šole (1897—1901) in se srečal z okoliškim kmečkim življem, ki je bil narečno še izrazitejši.

Leta 1901 je prišel Fr. Ramovš v Ljubljano. Napravil je najprej 1901/2 peti razred ljudske šole, potem se pa vpisal na klasični tip gimnazije in ga dokončal na II. državni gimnaziji (v Beethovnovi ulici in na Poljanah) 1902—10. Bil je šibke rasti in slabotnega zdravja, a živ in bister, vseskozi odličen dijak. Stanoval je po dijaških stanovanjih, hrano pa je imel pri Velkavrhovih. V višjih razredih se je razgledoval po najrazličnejših strokah, vse ga je zanimalo. Veliko je bral, velika dela svetovne literature, velike mislece in znanstvenike. Bil je dovolj močan duh, da ga to ni zmedlo, marveč ga izoblikovalo, mu razgibalo domišljijo in napelo miselno moč. Srečujemo ga v družbi dijakov, ki so se družili z Ivanom Cankarjem; to prijateljstvo mu je ostalo pri srcu (prim. Letopis SAZU III, 97: moj rajni prijatelj Ivan Cankar). Poskusil se je celo v leposlovju in s psevdonimom Julij Dub objavil dve noveli v LZ: Božanstvena ljubezen (1910) in Pripovedka o Mehiti (1912). Tudi ta ugotovitev se nam zdi pomembna, ker nam daje ključ za razumevanje njegove nazornosti v znanstvenem jeziku in jasnosti v podajanju, zlasti pa njegove živahne kombinacijske sposobnosti pri razlagah jezikovnega gradiva. Ta živahnost duha in vsestranska razgledanost iz dijaških let mu je bila močna opora pri njegovem znanstvenem razvoju, ostala mu je lahkotnost in prožnost v sprejemanju in koncipiranju.

V šesti šoli je dobil v roke Fickovo praktično slovnico sanskrta v zbirki Kunst der Polyglottie. Pregledoval jo je in odkrival sorodnosti z latinščino, grščino in slovanščino, posebno v obrazilih. Prepričan, da je odkril veliko novost, je začel iskati slovnice v licejski knjižnici in naletel tudi na Brugmannovo Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen (1904); ta mu je sicer podrla sanje o odkritju, a mu je odprla vrata v študij primerjalnega jezikoslovja. Predelava obsežne (780 str.) in zgoščeno pisane slovnice ni bila le pasivno sprejemanje, marveč kritična osvojitve, ker je vse primerjal s svojimi najdbami. Tako je Ramovš imel ob koncu gimnazije več jezikovnega znanja kakor marsikaj absolvent filologije.

Jeseni 1910 se je vpisal na filozofsko fakulteto na dunajski univerzi. Vpisal je vprek vsa jezikoslovna predavanja romanske, germanske, primerjalne indoevropske in splošne lingvistike, šele kasneje dodatno tudi slavistiko. Tako je poslušal Meyer-Lübkeja (romansko slovnico), Eliso Richter (staro francoščino), anglista K. Luicka (splošno fonetiko), germaniste Seemüllerja (gotško slovnico), Junka (staronordijske runske napise) in Jellineka (srednjevisokoneško slovnico), Kretschmerja (indoevropsko primerjalno slovnico) in Muchovo interpretacijo Tacitove Germanije (germanska plemenska imena). V slavistiki je leto prej nehal predavati V. Jagić; za njim je prevzel staro cerkveno slovanščino in primerjalno slovnico slovanskih jezikov V. Vondrák; Jagićev zet M. Rešetar je tisto leto pregledoval stare hrvatske slovnice, K. Jireček pa zgodovino Dubrovnika. Ti vpisi kažejo, da niso bili usmerjeni na praktično pripravo za srednješolskega profesorja, marveč so stregli samo znanstveni

vedoželnosti prebujenega duha. Ob prvih srečanjih s profesorji je bil nekako razočaran, profesorji pa so bili presenečeni ob znanju in zrelosti novega slušatelja. Tako je razumljivo, da ga je prof. Rešetar že prvo leto seznanil z Jagičem in da ga je tudi Vondrák kmalu opazil in upošteval. V tem letu na Dunaju je tudi ekscerpiral Trubarjeva dela v tamkajšnji knjižnici, to se pravi, da je že tedaj moral imeti načrt za historično slovnico, ker bi sicer ne bil mogel dobro opraviti dela za vsa poglavja slovnice hkrati.

Naslednje leto se je zaradi slabotnega zdravja preselil z Dunaja v Gradec in ostal tam vsa leta do konca univerzitetnih študij (1911—14). Tudi tu je vpisal vsa jezikoslovna predavanja, ki pa jih je bilo seveda manj kakor na Dunaju. Osrednji predmet mu je bila primerjalna slovnica indoevropskih jezikov pri prof. R. Meringerju; pri njem je bil koj prvo leto pomožni asistent. Poslušal je v treh letih po vrsti grščino, gotščino in latinščino, litovščino pa je dodatno predelal sam. Poslušal je A. Zaunerja (romansko slovnico), Zwierzino (srednjevisoko nemščino), Eichlerja (staroangleško slovnico), pri Stalzerju interpretacijo srednjelatinskih spomenikov (Ordo s. Benedicti), pri W. Schmidtu pa prazgodovino. Slavistika mu tedaj v Gradcu ni mogla nuditi nič zanimivega: prof. Murko je bil predvsem literarni zgodovinar, K. Strekelj je bil ob Ramovševem prihodu že bolan in je 1912 umrl, R. Nahtigal pa nastopil šele nekaj mesecev pred zaključkom Ramovševih študij 1914. Tako je bil še bolj navezan sam nase in je imel več časa za samostojno delo. Največ je delal pri prof. Meringerju in z njim tudi osebno veliko občeval; ta ga je tudi seznanil s slavnim, tedaj že upokojenim romanistom Hugom Schuchardtom, ki je živel v Gradcu. Kmalu po prihodu v Gradec si je izbral témo za doktorsko disertacijo o praslovanskih reduciranih vokalih *ъ* in *ь* v slovenščini; obdelal jo je že v letu 1912, torej v glavnem v 2. letu univerzitetnega študija. Tretje leto je Ramovš hotel oditi v Krakov k znanemu slavistu K. Nitschu in komparativnemu lingvistu J. Rozwadowskemu, a ga je Meringer pregovoril, češ da mu bo pomagal pri habilitiranju za akademski poklic. Tako je bil odslej ves študij obrnjen v to smer. Ker disertacije ni mogel oddati pred 8. semestrom, je ta čas uporabil za pripravo na habilitacijo in svoje učiteljsko delo na univerzi. Za habilitacijsko delo si je izbral snov o moderni slovenski vokalni redukciji v vseh njenih oblikah. Zbiral je o počitnicah narečno gradivo, med šolskim letom pa ekscerpiral iz starih tekstov in se seznanjal s strokovno literaturo. O počitnicah 1913 je potoval po Nemškem in Danskem ter tam po knjižnicah (v Dresdenu, Berlinu, Kopenhagenu, Hamburgu, Göttingenu, Frankfurtu, Tübingenu in Münchenu) ekscerpiral slovenske protestantske unikate. Tudi praktično se je uvajal v delo akademskega učitelja: v tretjem in četrtem letu je namesto Meringerja vodil seminar in spraševal pri kolokviju iz primerjalne slovnice klasične filologije, germaniste in slaviste. V 8. semestru je 22. maja 1914 vložil disertacijo, odlično opravil rigorozo in bil 11. julija promoviran za doktorja filozofije. Se isto leto je dokončal tudi habilitacijsko delo; konec 1914 je bil rokopis oddan v tisk za zbirko Slavica pri C. Winterju v Heidelbergu. Pod skupnim naslovom »Slovenische Studien« je hotel monografično obdelati in objaviti najvažnejša poglavja slov. historične slovnice, preden jih strne v enoto. Leta 1917 je imel za natis pripravljene druge zvezke v enakem obsegu o prvotnih polglasnikih v slovenščini.

Tedaj pa je vojna nemilo posegla v usodo mladega znanstvenika. Kljub šibkosti in slabemu zdravju je bil mobiliziran in je prišel 27. oktobra 1915 na italijansko fronto v planinski sektor pri Krnu, kjer je v prvih vrstah opravljal vojno službo in bil udeležen v treh bitkah; 21. januarja 1916 zvečer je onemogel in so nezavestnega odnesli v bolnico. Celo leto se je zdravil po bolnicah in sanatorijih, nazadnje še zmeraj ves hrom na polikliniki na Dunaju. Tam so se zavzeli zanj njegovi prijatelji, zlasti V. Jagić, in poiskali najboljše zdravnike, da so živčno hudo prizadetega bolnika, ki je shujšal na 47 kg teže, zopet pozdravili; 15. januarja 1917 je bil zaradi

nasledkov bolezni odpuščen iz vojne službe in kot invalid dodeljen črnovojni službi v Ljubljani. Daljši dopust je prebil doma in se tedaj 12. junija 1917 tudi poročil z Albino Zalar, profesorico na liceju; za pričo sta mu bila slovničar dr. A. Breznik in prof. dr. P. Brežnik. Potem je bil kot črnovojniki dodeljen okrajnemu glavarstvu v Kamniku, kjer je ostal skoraj do konca vojne.

Ker je zbirka Slavica pri Winterju zastala zaradi vojske, je V. Jagić prevzel rokopis za svoj Archiv f. slav. Philologie in ga najprej v 15 izvodih natisnil kot posebni odtis, potem pa v dveh delih objavil tudi v časopisu (1918 in 1920). Tako je Ramovšu omogočil, da je mogel nastopiti habilitacijski izpit. Delo so ocenili in odobrili Nahtigal, Meringer in Zwierzina. V decembru 1917 je dobil Ramovš 14 dni dopusta, da se habilitira na univerzi v Gradcu. Opravil je habilitacijski kolokvij (2 uri) pred fakultetnim svetom z interpretacijo tekstov iz litovščine, gotščine, sanskrta in slovanščine. Habilitacijsko predavanje pa je opravil 5. januarja 1918 o krajevnih imenih v Furlaniji (obrazložitev zapovrstnih jezikovnih substratov od ilirščine preko romanščine, slovanščine in germanščine), potem pa je moral spet k vojakom. Njegovo habilitacijo je potrdilo ministrstvo 24. marca 1918 in je Ramovš dobil naslov privatnega docenta. Na priporočilo V. Jagića je bil junija 1918 predložen za izrednega profesorja slavistike na univerzi v Črnovicah po smrti Kalužniackega; julija je na povabilo dekana Reichelta vložil dokumente, toda preden je bila nastavev izvršena, je graška univerza prosila za njegovo oprostitev od vojaške službe, da nastopi na univerzi v Gradcu, kjer je tedaj zbolel edini slavist Nahtigal (prof. Murko je 1917 odšel v Leipzig), in da bi vodil tečaj za slaviste, ki so zaradi vojne izgubili semestre, in jih pripravi za izpite v skrajšanem roku. Tako je dosegel oprostitev za tri mesece ter imel 28. oktobra 1918 s prof. Nahtigalom prvo seminarško vajo, a bila je tudi zadnja, ker je 29. oktobra prišel zlom avstro-ogrske monarhije in se je Ramovš z zadnjim vlakom odpeljal v Ljubljano.

Doma se je tedaj začelo mrzlično pripravljanje slovenske univerze. Ramovš je bil od prvega začetka pri vseh posvetih in je spretno pomagal pri delu; 5. decembra 1918 je bil izbran za tajnika vseučiliške komisije in pokazal nenavadne organizacijske zmožnosti. Po ustanovitvi univerze v Ljubljani je bil 31. avgusta 1919 imenovan med prvimi štirimi rednimi profesorji modroslovne fakultete za predavatelja slovenskega jezika. Na prvi seji univerzitetnega sveta 18. septembra 1919 je bil izvoljen za poslovodjo in vnovič 12. novembra istega leta; to funkcijo je obdržal prvi dve šolski leti, ko je bilo treba univerzo v vsem šele natančno zorganizirati.

Ramovš je začel svoje učiteljsko delo na ljubljanski univerzi prav med prvimi predavatelji v zimskem semestru 1919 z uvodnimi poglavji v slov. historično gramatiko in ga opravljal do zadnjega z enako vnemo in vztrajnostjo po 6—8 ur na teden; prvi dve šolski leti je do prihoda prof. K. Oštirja predaval tudi primerjalno indoevropsko slovnico. Glavno predavanje mu je bila zmeraj historična slovnica slovenskega jezika, ki jo je obdeloval v ciklih po 6—5 let; dopolnjeval jo je z uvodnimi poglavji, z akcentologijo in splošno fonetiko v stranskih predavanjih, včasih pa dodal še kako posebno témo, n. pr. postanek individualnosti slovenskega jezika, karakteristika praslovenščine ipd. Ramovš predava, ne bere. Ima sicer skripta z gradivom pred seboj, a to obravnava med predavanjem neposredno pred slušatelji in mu misel deluje tako intenzivno, da se mu mnogokrat utrne srečna formulacija šele med predavanjem. Kljub temu je v predavanjih tako zgoščen in dosledno miselno povezan kakor v pisanju, a ob živi, različni in temperamentni besedi še nazornejši.

Njegovo znanstveno delo, ki ga je ustvaril v tem času, je označeno v članku spredaj in razvidno iz naslednje bibliografije, zato ga tu ne navajam. Na zunaj se njegovo življenje ni veliko spremenilo. Dvakrat je bil povabljen na slavistične stolice v tujino: prvič na Dunaj, ko si je V. Vondrák ob odhodu na Masarykovo univerzo v Brno iskal naslednika; Ramovš je povabilo odklonil, mesto je dobil potem

knez Trubeckoj. Drugič so ga še resneje vabili v Prago po umiku Pastrnka in bili zatrdno prepričani, da tako častnega povabila ne bo odklonil. Toda Ramovš je odklonil tudi to povabilo in ostal zvest slovenski univerzi. V domovini je opravil veliko organizacijsko delo v znanstvenem življenju in tisku. Bil je v uredništvu Časopisa za slovenski jezik, književnost in zgodovino; bil med ustanovitelji Znanstvenega društva za humanistične vede in njega prvi tajnik in urednik Razprav; bil je 1926 član komisije za izenačenje srbske in hrvatske terminologije in pravopisa, bil je 1926/27 dekan filozofske fakultete, 1934—35 pa rektor univerze in že tedaj na revolucionaren način poskušal v svoji funkciji ustvariti Slovincem najvišji znanstveni zavod — akademijo, a pripravil je in 2. januarja 1935 (gl. Letopis AZU I, 12) predložil ministrstvu za prosveto definitivno izdelan zakonski načrt za ustanovitev akademije z obširno utemeljitvijo. Ker tudi s to vlogo ni uspel, je iz protesta odstopil kot rektor. Vendar dela za akademijo ni opustil, marveč jo v letih 1937—38 do navedenosti izdelal in kot opolnomočeni zastopnik vodil pogajanja pri ministrstvu za prosveto v Beogradu. Bil je med prvimi 18 rednimi člani (7. oktobra 1938). Bil je prvi načelnik filozofsko-filološko-historičnega razreda, od 1942 dalje pa glavni tajnik SAZU, ki ji je izdelal novim potrebam primerne pravilnike, statute in jo preuredil po inštitutih. Sam je prevzel vodstvo Inštituta za slovenski jezik in organiziral velikkansko delo, ki ga z vsemi razpoložljivimi močmi uresničuje. Namen mu je: zbrati vse jezikovno gradivo na slovenskem ozemlju, narečno in pisano, in ga uporabiti za izdelavo standardnih del: 1. pravopisni in pravorečni slovar (v prvi obliki je bilo delo opravljeno v zadnjih letih in je Ramovš vodil nad 100 sej pravopisne komisije in vodil delo v pripravi rokopisa in tiska); 2. slovar knjižnega jezika (Ramovš je izdelal načrt za ekscerpiranje novejšje literature za slovar in se po njem nabira gradivo že nad tri leta; nabranih je doslej nad 700.000 listkov in predelanih nad 2000 del); 3. opisna slovnica knjižnega jezika; 4. historična gramatika (v pripravi nadaljnji zvezek, vokalizem; izdeluje jo Ramovš sam); 5. historični in etimološki slovar (se nabira gradivo za oba; za etimološki slovar so predelane že vse domače in vse v Ljubljani dostopne tuje revije; za historični slovar se zbira gradivo iz starih tekstov: Trubar, Megiser, Alasia, Gutsman v delu); 6. historični onomastični slovar (se pripravlja vzporedno s sodobnimi priimki in je zbrana že večina po ljudskem štetju 1931); 7. historični topografski slovar; 8. lingvistični atlas (Ramovš je izdelal krajevno mrežo s 312 glavnimi vozli po vsem slovenskem ozemlju in vprašalnico z 870 besedami, glasovnimi in oblikovnimi posebnostmi; na ti osnovi že preiskuje eksplorator slovenska narečja in gradivo ureja v kartoteko; doslej je tako preiskanih ok. 25 krajev); 9. zbornik dialektičnih tekstov; 10. zbornik historičnih tekstov; 11. fonografski arhiv dialektov.

Za svojo delavnost je dobival priznanja in časti tudi drugod: bil je izvoljen za dopisnega člana pri School of Slawonic and East European Studies na univerzi v Londonu (1925), za dopisnega člana Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti v Zagrebu (1926), Srpske akademije nauka v Beogradu (1929), Slovanskega Ustava v Pragi (1929), Královské české společnosti nauk v Pragi (1935), Poljske akademije znanosti v Krakovu (1935). Domače zvezno ministrstvo za prosveto ga je odlikovalo z redom dela I. stopnje; njegovi tovariši v Akademiji pa so ga 19. maja 1950 izvolili za predsednika najvišje slovenske znanstvene ustanove. Njegov ugled, organizacijska zmožnost, veliko delo v Inštitutu za slovenski jezik mu dajejo legitimacijo za to mesto in želja vseh Slovencev je le ena: da bi čim več tako obsežnega delovnega programa videl uresničena.

J. Solar